

Kokowski, Michał

Co dalej z Mikołajem Kopernikiem? : historia, stan aktualny i perspektywy badań kopernikańskich w Polsce

---

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 53/3-4, 69-82

2008

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Michał Kokowski

Instytut Historii Nauki
Kraków

CO DALEJ Z MIKOŁAJEM KOPERNIKIEM? HISTORIA, STAN AKTUALNY I PERSPEKTYWY BADAŃ KOPERNIKAŃSKICH W POLSCE

Celem tego referatu jest określenie perspektyw badań kopernikańskich w Polsce. By cel ten osiągnąć: (a) przedstawię historię tych badań w Polsce; (b) przypomnę kluczowe fakty dotyczące historii organizowania dyscypliny historii nauki w naszym kraju; (c) zarysuję dorobek uzyskany na polu badań kopernikańskich w dwóch wiodących obok Polski krajach; (d) naszkicuję aktualną sytuację badawczą na polu badań kopernikańskich; (e) przedstawię szkieletową analizę uwarunkowań finansowych badań kopernikańskich w Polsce i, szerzej, badań z zakresu historii nauki; (e) w takim kontekście sformułuję ostatecznie kilka fundamentalnych pytań. Mam przy tym nadzieję, że nie pozostaną one tylko pytaniami retorycznymi i że doczekają się właściwej reakcji ze strony odpowiednich władz naukowych.

1. HISTORIA BADAŃ KOPERNIKAŃSKICH W POLSCE

Skupmy naszą uwagę na następujących okresach polityczno-historycznych Polski. Przyjęta periodyzacja ma oczywiście znaczenie, nie wymaga, jak sędzę, dodatkowego uzasadnienia.

– 1795–1918 (utrata niepodległości),

- 1918–1945 (II Rzeczpospolita: od odzyskania niepodległości do końca drugiej wojny światowej),
- 1945–1989 (Polska Ludowa: okres komunizmu i socjalizmu w Polsce),
- 1989–2007 (III Rzeczpospolita: odzyskanie pełnej suwerenności politycznej).

Poniżej wymieniam listę najważniejszych dokonań z zakresu badań kopernikańskich w Polsce otrzymanych w wskazanych okresach i najważniejszych autorów tych badań.

1.1. LATA 1795–1918

W czasach utraty niepodległości wiedza o postaci i dokonaniach Mikołaja Kopernika odgrywała bardzo ważną rolę w życiu narodu polskiego, pełniąc rolę jednego z najważniejszych symboli polskiej, europejskiej i światowej kultury. Z równą intensywnością działo się tak w całym tym okresie. Na uwagę zasługują m.in. następujące wydarzenia, publikacje oraz postacie:

- W roku 1802 Jan Śniadecki opublikował w „Rocznikach Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie”, t. 2: 1802, s. 83–192 rozprawę *O Koperniku*.
- W roku 1854 ukazało się pierwsze polskie wydanie *Dzieł zebranych* Kopernika w tłumaczeniu Jana Baranowskiego (Warszawa: Druk St. Strąbski).
- W roku 1873 miały miejsce obchody 400-lecia urodzin Kopernika (m.in. Toruń/Kraków) i odbyła się inauguracja działalności Akademii Umiejętności (nie zapomniano przy tej okazji wspomnieć o Koperniku).
- W tym samym też roku Jan Matejko przedstawił obraz *Rozmowa Kopernika z Bogiem* (1873), będący jednym z najwspanialszych jak dotąd przedstawień artystycznych Kopernika.
- Kluczową postacią lat 80. XIX w. był ks. Ignacy POLKOWSKI, który w 1873 roku opublikował własne opracowanie pt. *Żywot Mikołaja Kopernika* (Gniezno: Drukiem J. B. Langiego); pod jego redakcją ukazały się materiały z polskich uroczystości kopernikowskich w Toruniu pt. *Czterowiekowy jubileusz urodzin Mikołaja Kopernika* (Toruń: Nakładem Komitetu Kopernikowskiego) oraz w latach 1873–75 pod jego redakcją *Kopernikiana czyli materiały do pism i życia Mikołaja Kopernika*, 1–3 (Gniezno: Druk J. B. Langiego).
- W okresie lata 90. XIX w. –1918, kluczową rolę w badaniach odgrywała Akademia Umiejętności w Krakowie:
  - ♦ W latach 90. XIX w. powstała tu inicjatywa opracowania biografii i krytycznego wydania dzieł Mikołaja Kopernika na jubileusz 500-lecia odnowienia Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- ◆ Realizacją tej inicjatywy opiekowała się specjalna komisja, w której skład weszli: Stanisław Smolka, Franciszek M. Karliński, Józef Rostański, Samuel Dickstein, Ludwik Antoni Birkenmajer.
- ◆ W ramach prac tej komisji zorganizowano kwerendy w bibliotekach i archiwach polskich i zagranicznych (m.in. w Austrii, Czechach, Niemczech, Szwecji, Finlandii): kluczową rolę odegrali tu Ludwik Antoni Birkenmajer, Aleksander Czuczyński, Edward Barwiński, Jerzy Łoś oraz Aleksander Birkenmajer.
- ◆ W roku 1900 Ludwik Birkenmajer opublikował fundamentalną monografię pt. *Mikołaj Kopernik. Część pierwsza. Studya nad pracami Kopernika oraz materiały biograficzne* (Kraków: Akademia Umiejętności)¹.
- ◆ W roku 1914 ukazało się *Sprawozdanie z poszukiwań w Szwecji, dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności przez E. Barwińskiego, L. Birkenmajera i J. Łosia*. (Należy podkreślić, iż w badaniach tych czynny udział miał również A. Birkenmajer).
- ◆ Z kolei na przełomie lat 1917/1918 L. A. Birkenmajer i A. Birkenmajer opublikowali niezwykle ważny dokument programowy *Najważniejsze dezyderaty nauki polskiej w zakresie historii nauk matematycznych* w bardzo ważnym wydawnictwie: „Nauka polska. Jej potrzeby, organizacja i rozwój”, tom 1: s. 87–106 (wydawany przez Kasę im. Józefa Miąnowskiego). W dokumencie tym wspomniano oczywiście o konieczności kontynuowania badań kopernikowskich, włącznie z wydaniem krytycznym dzieł Kopernika.

Dodatkowo na uwagę zasługują następujące fakty dotyczące organizacji historii nauki jako dyscypliny badawczej i uniwersyteckiej:

- W czerwcu 1905 roku powstała Komisja Historii i Bibliografii Nauk Matematycznych i Przyrodniczych Akademii Umiejętności (przewodniczącym sekcji Historii Nauk Matematycznych i Przyrodniczych został L. A. Birkenmajer)².
- 21 lutego 1910 powstała Komisja Historii Nauk Matematyczno-Przyrodniczych Akademii Umiejętności (sekretarzem został L. A. Birkenmajer)³.
- W marcu 1910 roku powołano Katedrę Historii Nauk Ścisłych UJ (kierownikiem został L. A. Birkenmajer).

1.2. LATA 1918–1945

Czasy odzyskania niepodległości, a później czasy drugiej wojny światowej to w zasadzie czas utraty większego zainteresowania dla badań kopernikowskich w Polsce i w szerszym kontekście czas upadku historii nauki jako dyscypliny

uniwersyteckiej w Polsce. Nie znaczy to, że okres ten nie przyniósł ważnych osiągnięć. Na uwagę zasługują następujące wydarzenia i publikacje:

- W roku 1923 zorganizowano szereg konferencji z okazji 450-lecia urodzin Kopernika.
- W latach 1918–1929 Ludwik A. Birkenmajer opublikował m.in. *Stromata Copernicana. Studia, poszukiwania i materiały biograficzne* (1924, PAU) oraz serię mniejszych objętościowo książek i artykułów. (Umarł w roku 1929).
- Aleksander Birkenmajer w omawianym okresie opublikował serię artykułów dotyczących Kopernika.
- Z kolei Jeremi Wasiutyński w roku 1938 opublikował kontrowersyjną biografię *Mikołaj Kopernik. Twórca nowego nieba* (Warszawa: Wydawnictwo Przeworskiego).
- W roku 1943 przypadło 400-lecie śmierci Kopernika i ukazania się *De revolutionibus*.

Z powodu trwania drugiej wojny światowej środowisko polskich uczonych nie miało możliwości przygotowania w Polsce obchodów tej rocznicy; odbywały się one za granicą z udziałem polskich uczonych, np. *The Quadricentennial Celebration of the Polish Institute of Arts and Sciences in America* (Nowy Jork, 24 maja 1943 r.)

Dodatkowo na uwagę zasługują następujące fakty natury organizacyjnej:

- W roku 1930 – rok po śmierci L. A. Birkenmajera – następcą kierownika Katedry Historii Nauk Ścisłych UJ został A. Birkenmajer⁴.
- Niestety już w roku 1932 rozwiązano Katedrę Historii Nauk Ścisłych UJ⁵. Od tego momentu na żadnym polskim uniwersytecie nie było (i nie ma dotąd) katedr historii nauk ścisłych.

1.3. LATA 1945–1989

Niewątpliwie czasy panowania ideologii komunizmu i socjalizmu wyrządziły Polsce wiele zła i to w wielu wymiarach życia społecznego. Przykładem tego, na polu organizacji życia naukowego, było rozwiązanie w 1952 roku m.in. Polskiej Akademii Umiejętności (wraz z jej wszystkimi komisjami naukowymi, w tym Komisją Historii Nauk Matematyczno-Przyrodniczych), Towarzystwa Naukowego Warszawskiego oraz Kasy im. Mianowskiego. Ale pomimo to były to też czasy największych osiągnięć w badaniach kopernikowskich i, szerzej, historii nauki w Polsce. Wystarczy wymienić tu następujące wydarzenia i publikacje:

- W 1953 roku – Roku Kopernikowskim Światowej Rady Pokoju – w którym przypadła 410 rocznica śmierci Kopernika i ukazania się *De revolutionibus*

bus, zorganizowano w Polsce dwie bardzo ważne konferencje. (Należy podkreślić, że szczególnie uroczysty charakter tych wydarzeń wynikał z faktu, iż wojna uniemożliwiła zorganizowanie uroczystości w 1943 roku, w którym przypadało 400-lecie śmierci Kopernika i ukazania się *De revolutionibus*).

- ◆ Międzynarodową Sesję Kopernikowską PAN (15–16 IX) – zob. Witkowski Józef (red.): *Sesja Kopernikowska Polskiej Akademii Nauk 15–16. IX. 1953* (Warszawa: PWN 1955).
- ◆ *Sesję naukową PAN (25–30 X 1953 roku)* – zob. Suchodolski Bogdan (red.): *Odrodzenie w Polsce. Materiały sesji naukowej PAN 25–30 października 1953 roku. Część druga. Historia nauki* (Warszawa: PIW 1956).
- ◆ W roku tym opublikowano też w Polsce Mikołaja Kopernika, *O obrotach sfer niebieskich*. Księga pierwsza (ustalenie tekstu łacińskiego R. Gansiniec, przekład M. Brożek, komentarz A. Birkenmajer, redaktor A. Birkenmajer, Warszawa: PWN).
- W roku 1958 Henryk Baranowski opublikował *Bibliografię kopernikowską 1509–1955* (Warszawa: PWN) – 3750 pozycji bibliograficznych.
- W roku 1965 Aleksander Birkenmajer opublikował artykuł pt. *Stan i perspektywy badań kopernikańskich* (W: Józef Hurwic (red.), *Mikołaj Kopernik. Szkice monograficzne* (Warszawa 1965), s. 281–297).
- W roku 1970 powstała seria wydawnicza „*Studia Copernicana*”. Komitet redakcyjny składał się z następujących osób: Marian Biskup, Jerzy Bukowski, Paweł Czartoryski (redaktor naczelny), Jerzy Dobrzycki, Karol Górski, Bogusław Leśniodorski, Bogdan Suchodolski. (Z tego szacownego grona żyje jeszcze tylko prof. Marian Biskup).
- W roku tym ukazał się pierwszy tom „*Studia Copernicana*” – *Etudes d’histoire des sciences et de la philosophie du Moyen Age*, będący zbiorem opublikowanych wcześniej kilkudziesięciu artykułów A. Birkenmajera, w tym kilku artykułów o Koperniku.
- W roku 1971 Mieczysław Markowski publikuje, jako tom II „*Studia Copernicana*”, *Burydanizm w Polsce w okresie przedkopernikańskim* (był to więc faktycznie pierwszy tom serii przynoszący nowe wyniki na temat (genezy myśli) Kopernika).
- W roku 1972 ukazuje się jako t. I *Dzieł wszystkich Kopernika Rękopis dzieła „O obrotach”*. *Facsimile*. Redaktorem tomu był Paweł Czartoryski, wstęp napisał Jerzy Zathey, a autorem techniki *facsimile* był Jan Dorociński (Warszawa-Kraków: PWN). W tymże roku ukazała się też seria monografii o Koperniku.
- W roku 1973 – Roku Kopernikowskim UNESCO – uroczyste obchodzono 500-lecie urodzin Kopernika. Opublikowano wówczas m.in. trzy ważne opracowania:

- ◆ Jasiński Janusz, Koziełko-Poklewski Bohdan, Sikorski Jerzy, *Kopernik na Warmii. Życie i działalność publiczna. Działalność naukowa. Środowisko. Kalendarium*. (Olsztyn 1973: Stacja Naukowa Polskiego Tow. Historycznego (Instytut Mazurski), Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego).
- ◆ Baranowski Henryk, *Bibliografia kopernikowska II 1956–1971* (Warszawa: PWN) – zawierająca 1207 pozycji bibliograficznych.
- ◆ Sikorski Jerzy, *Prywatne życie Mikołaja Kopernika* (Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze; wyd. II 1985, wyd. III poprawione i uzupełnione 1999) + seria artykułów.
- W latach 1972–1973 odbyły się bardzo ważne konferencje kopernikowskie, m.in.:
  - ◆ Sesja Kopernikańska w KUL (18–19 II 1972)
Kurdziałek Marian, Rebeta Jerzy, Swieżawski Stefan (red.), *Mikołaj Kopernik. Studia i materiały Sesji Kopernikańskiej w KUL 18–19 II 1972 r.* Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1973).
  - ◆ *Astronomy of Copernicus and its Background. Colloquia Copernicana* (1973) (International Astronomical Union, International Union of the History and Philosophy of Science, International Academy of History of Science Union, Committee of Nicolas Copernicus, Zakład Historii Nauki i Techniki PAN, Ossolineum: Warszawa, Kraków, Toruń).
- W roku 1976 ukazał tom II *Dzieł wszystkich* Kopernika, tłumaczenie na język polski fundamentalnego dzieła *O obrotach sfer niebieskich*. Przekładu dokonali M. Brożek (ks. I) i S. Oświecimski (ks. II–VI). Komentarzem opatrzyli A. Birkenmajer (ks. I) i J. Dobrzycki (ks. II–VI). Redaktorem całości był J. Dobrzycki. (Warszawa-Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe).
- W latach 1975–1989 ukazały się w Polsce tylko 4 monografie naukowe dotyczące Mikołaja Kopernika, genezy oraz recepcji jego poglądów; opracowania swe opublikowali: Zofia Wardęska [1975]: *Teoria heliocentryczna w interpretacji teologów XVI wieku*, „Studia Copernicana”, t. XII (1975); Jerzy Drewnowski [1978]: *Mikołaj Kopernik w świetle swej korespondencji*, „Studia Copernicana”, t. XVIII (1978); Erna Hilfsztein [1980]: *Starowolski's Biographies of Copernicus*, „Studia Copernicana”, t. XXI (1980); Grażyna Rosińska [1984]: *Scientific writings and astronomical tables in Cracow, a census of manuscripts sources (XIVth–XVIth centuries)*, „Studia Copernicana”, t. XXII (1984).
- Warto też odnotować jedną monografię napisaną przez emigracyjnego historyka Leona Koczego pt. *Mikołaj Kopernik. Samotnik, geniusz, rewolucjonista*. (Glasgow 1977: Nakładem Społeczności Polskiej w Szkocji).

W wymiarze organizacyjnym należy wspomnieć, iż:

- W roku 1954 powstał Zakład Historii Nauki PAN (aktualnie Instytut Historii Nauki PAN). Jest to jedyna tego rodzaju placówka naukowa w Polsce.
- W roku zaś 1977 powstał Zakład Badań Kopernikańskich w ramach Instytutu Historii Nauki i Techniki PAN.

1.4. LATA: 1989–2007 (STAN AKTUALNY)

Czasy III Rzeczypospolitej to niestety czasy stopniowego zamierania naukowych badań kopernikowskich w Polsce.

- W roku 1993 przypadło 450-lecie śmierci Kopernika i ukazania się *De revolutionibus*. Ale nie wiązało się z tym żadne ważne wydarzenie naukowe.
- W latach 1990–2007 wydano w Polsce tylko sześć opracowań książkowych dotyczących Kopernika:
  - ◆ 1993 – Markowski Mieczysław, *Uniwersytet Krakowski jako miejsce duchowych narodzin Mikołaja Kopernika*. (Kraków: Polskie Towarzystwo Miłośników Astronomii – popularne opracowanie).
  - ◆ 1997 – Mameła Zdzisław, *Kopernik jako lekarz kapituły warmińskiej i medycyna jego czasów*. (Toruń: Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego – popularne opracowanie).
  - ◆ 2001 – Kokowski Michał, *Thomas S. Kuhn (1922–1996) a zagadnienie rewolucji kopernikowskiej*. „*Studia Copernicana*”, t. XXXIX (rozszerzona wersja doktoratu).
  - ◆ 2002 – Kokowski Michał (red.), *Ludwik Antoni Birkenmajer w stulecie wydania dzieła pt. Mikołaj Kopernik* (PAU. Komisja Historii Nauki. Monografie. 5. Kraków).
  - ◆ 2003 – Baranowski Henryk, Goławska Jolanta, *Bibliografia Kopernikowska III 1972–2001* (Toruń: Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika) – 8246 pozycji bibliograficznych.
  - ◆ 2004 – Kokowski Michał, *Copernicus's Originality: Towards Integration of Contemporary Copernican Studies* (rozprawa habilitacyjna, będąca formą dialogu i polemiki z poglądami wiodących amerykańskich kopernikologów; Warsaw-Cracow: Wydawnictwa IHN PAN).
  - ◆ Ponadto na emigracji w roku 2003 Jeremi Wasiułyński opublikował *The Solar mystery. An inquiry into the temporal and the eternal background of the rise of modern civilization* (Oslo: Solum Vorlag).
  - ◆ Z kolei u końca roku 2007 ukazał się tom III *Dzieł wszystkich Mikołaja Kopernika pt. Pisma pomniejszych* (pod redakcją naukową Andrzeja Wyczańskiego).

- W rozważanym okresie, w latach 2004–2007, podjęto też poszukiwania grobu Kopernika (niestety popełniono w nich szereg istotnych błędów materialnych i metodycznych).

Aspekt osobowy badań kopernikańskich w Polsce

- W latach 1990–2007 nastąpiło bardzo poważne osłabienie liczby wysokiej klasy badaczy zajmującej się badaniami kopernikańskimi.
  - ◆ W 1999 roku zmarł prof. Paweł Czartoryski, w roku 2004 – prof. Jerzy Dobrzycki, a w roku 2005 na emigracji – prof. Jeremi Wasiutyński.
  - ◆ W roku 2006 definitywnie zakończył działalność naukową na polu badań kopernikańskich dr Henryk Baranowski, podsumował zaś swoje dokonania na tym polu prof. Marian Biskup.
  - ◆ W tym samym okresie badania kopernikańskie nie przyciągnęły uwagi dostatecznie dużej liczby dobrze umotywowanych, zdeterminowanych młodych badaczy. Wystarczy tu wspomnieć tylko, że w wymienionym okresie w Polsce tylko jeden badacz uzyskał stopień doktora i doktora habilitowanego z takiej tematyki (i jest to jedyny taki przypadek w całej historii takich badań w Polsce...).
- Brak szerszego zainteresowania tematyką postaci i myśli Mikołaj Kopernika w Polsce sprawił, że w roku 2004(???) nastąpiło rozwiązanie Zakładu Badań Kopernikańskich (Instytut Historii Nauki PAN).

By zaradzić upadkowi tradycji badań kopernikańskich w Polsce, w tym narastającej nieznajomości dokonań Polaków na tym polu, przygotowana została w latach 2003–2007 do druku monografia naukowa: Kokowski Michał, *Różne oblicza Mikołaja Kopernika. Spotkania z historią interpretacji*. Jest to 600-stronicowa prolegomena do badań kopernikańskich⁶.

Polskie realia:

Kwestia polityki naukowej i status historii nauki a badania kopernikowskie

Dla ludzi mających dobrze rozwinięty zmysł organizacyjny jest oczywiste, że Polska kopernikanistyka nie jest samotną wyspą na oceanie dyscyplin naukowych w Polsce. Rozwija się ona w konkretnych realiach panującej polityki naukowej. Jak też wszystkim myślącym ludziom wiadomo, czasy III Rzeczypospolitej przyniosły dramatyczny spadek nakładów na naukę⁷. Miało i ma to wielki wpływ na styl uprawiania kopernikanistyki w Polsce, która jest chronicznie niedofinansowana. Ale status polskiej kopernikanistyki, widziany przez pryzmat polityki naukowej, jest jeszcze dodatkowo w dużym stopniu zdeterminowany

przez bardzo niski status w nauce polskiej dyscypliny naukowej nazywanej historią nauki.

– Jako pozytywy należy odnotować tutaj dwie kwestie:

- ◆ Istnieją w Polsce dwie komisje naukowe zajmujące się historią nauki, tj. Komisja Historii Nauki PAU (reaktywowana 28 kwietnia 1998), Komitet Historii Nauki i Techniki PAN (powołany 24 maja 1952 roku jako Komitet Historii Nauki Polskiej; przemianowany 24 stycznia 1953 roku w Komitet Historii Nauki);
  - ◆ oraz jeden instytut naukowy, tj. Instytut Historii Nauki PAN (istnieje od 1954 roku; w latach 1954–1958: Zakład Historii Nauki; 1958–1974: Zakład Historii Nauki i Techniki; 1974–1977: Zakład Historii Nauki, Oświaty i Techniki; 1977–1994: Instytut Historii Nauki, Oświaty i Techniki; od 1994 pod obecną nazwą).
- Jednak o wiele więcej można wymienić jednoznacznie negatywnych zagadnień:
- ◆ Wspomniany instytut jest chronicznie niedofinansowany:
    - (1) nie ma pieniędzy na zakup literatury fachowej;
    - (2) wypłaca pensje najniższe w ramach obowiązujących widełek płacowych i, co ciekawe, nie zależy to wcale od osiągnięć naukowych... Dochodzi do zdumiewających paradoksów, że nawet najślabi adiunkci najślabszych uczelni wyższych w Polsce otrzymują zdecydowanie większe wynagrodzenia niż najlepsi docenci zatrudnieni w PAN (przypomnijmy, iż w myśl aktualnych ustaw stanowisko docenta PAN to odpowiednik stanowiska profesora uniwersyteckiego).
  - ◆ Nie ma w Polsce wypracowanego mechanizmu przyznawania grantów z zakresu badań z historii nauki. (Mechanizm taki stanowi zaś normalne źródło współfinansowania badań naukowych w wielu dyscyplinach naukowych).
  - ◆ Nie ma pieniędzy na honoraria autorskie za opublikowanie monografii naukowych z zakresu historii nauki. (Jest to sprzeczne z obowiązującą ustawą o prawie autorskim!).
  - ◆ Historia nauki, w odróżnieniu od wielu innych dyscyplin naukowych, np. historii sztuki, nie znajduje się na liście samodzielnych dyscyplin naukowych KBN.
  - ◆ Żadna polska uczelnia nie kształci studentów na kierunku „historia nauki”, nie można też zdobywać magisteriów czy doktoratów z zakresu historii nauk szczegółowych – nie ma więc na żadnej polskiej uczelni katedr historii nauki czy katedr historii dyscyplin szczegółowych, np. fizyki czy astronomii. Nie ma też etatów dla uprawiania historii nauk ścisłych na uniwersytetach⁸.

- ♦ Polskie biblioteki zasadniczo nie sprowadzają z zagranicy pozycji bibliograficznych z historii nauki, a dzieje się to w czasie, gdy historia nauki dynamicznie rozwija się na świecie. Tym samym potęguje się przepaść kulturowa między polską a światową kulturą, gdyż w wielu krajach, które traktuje się u nas za wzorcowe (USA itp.), historia nauki „ma się bardzo dobrze”.

Dla porównania: Badania kopernikańskie za granicą

W badaniach kopernikańskich za granicą liczą się zasadniczo tylko dwa kraje: Niemcy i USA⁹.

W Niemczech badania te konsekwentnie rozwijano od drugiej połowy XIX wieku (Leopold Prowe, Franz Hipler oraz Eugen Brachvogel) i kontynuowano je w pierwszej i drugiej połowie XX wieku (Ernst Zinner, Hans von Schmauch, Willy von Hartner oraz Hans Blumenberg).

Badania te kultywowano też w latach 1974–2007, w zespole badaczy, do którego należeli m.in.: Heribert Maria Nobis, Menso Folkers, Bernhardt Sticker, Jürgen Hamel, Andreas Kühne, Stefan Kirschner oraz Annamaria Pastori-Nobis. Zwieńczeniem ich trudów było wydanie aż dziewięciu tomów *Gesamtausgabe* (planowane są następne 4 tomy). Tak duża liczba tomów wynika z faktu, iż wydanie to pomyślane jest jako połączenie opracowań krytycznych dzieł samego Kopernika, ich przekładów na język niemiecki oraz materiałów biograficznych i ikonograficznych na temat Kopernika¹⁰.

Warto dodać, że niemieckie badania kopernikańskie były też zawsze dobrze finansowane.

Z kolei w USA badania kopernikańskie rozpoczęły się w zasadzie dopiero w drugiej połowie XX wieku.

- 1957 – Otto Neugebauer, *The Exact Sciences in Antiquity* (Providence, Rhode Island: Brown University Press).
- 1957 – Thomas Kuhn, *The Copernican Revolution: Planetary Astronomy in the Development of Western Thought* (Cambridge, Mass: Harvard University Press).
- 1968 – Otto Neugebauer, *On the Planetary Theories of Copernicus*, „Vistas in Astronomy”, z. 10 (1968), s. 89–103.
- 1970 – Henryk Baranowski, *The Copernican Bibliography 1509–1955* (opublikowane bez zgody autora!).
- Bujny rozwój badań kopernikańskich od 1973 roku: wydano 7 wybitnych monografii oraz liczną serię artykułów; najważniejsi badacze to m.in.: Edward Rosen, Owen Gingerich, Otto Neugebauer, Noel M. Swerdlow, Ro-

bert S. Westman, Bernard Goldstein, Peter Barker, Roger Ariew, André Goddu oraz I. Bernard Cohen.

- ◆ 1978 – *Complete works*, vol. II, *On the Revolutions*, red. J. Dobrzycki;
- ◆ 1985 – *Complete Works*, vol. III, *Minor Works*, red. P. Czartoryski, przekład, komentarz: Edward Rosen z pomocą Erny Hilfstein (Warszawa-Kraków: PWN).

Na specjalną naszą uwagę zasługuje następujący fakt. Amerykańskim standardem finansowania badań kopernikańskich jest przyznawanie wysokich grantów badawczych (minimum: 100 000 \$ na grant).

By jaśniej zrozumieć wymowę naszkicowanego powyżej niemiecko-amerykańskiego kontekstu, warto może dodać, że w Polsce od wielu lat nie ma żadnych pieniędzy na prowadzenie normalnych badań kopernikańskich...

Aktualna tematyka badawcza

Powszechnie mniema się (m.in. w Polsce), iż tematyka badań kopernikańskich (dotyczących postaci Mikołaja Kopernika, genezy tych dokonań i ich recepcji) jest już od dawna wyczerpana. Jednakże, mimo napisanych dotąd tysięcy prac na temat Mikołaja Kopernika – należy wyraźnie podkreślić, iż w zdecydowanej większości były to tylko opracowania popularne – jest to pogląd błędny i to z kilku materialnych i formalnych powodów.

- Nie odnaleziono dotąd dużej grupy pism Kopernika:
  - ◆ Korespondencji Kopernika na temat astronomii, którą prowadził m.in. z biskupem Pawłem z Middelburga (reforma kalendarza); kardynałem Mikołajem Schönbergiem, biskupem Tidemanem Giese; Jerzym Joachimem Retykiem, Andrzejem Osjandrem (wydawanie *De revolutionibus*); kurią rzymską (uzgodnienie kwestii dedykowania *De revolutionibus* papieżowi Pawłowi III); krakowskimi astronomami Mikołajem z Szadka, Marcinem Biemem z Olkusza.
- Nie odnaleziono dotąd pism Tidemana Giesego i Joachima Retyka nt. teorii i osoby Mikołaja Kopernika
  - ◆ Rozprawa Tidemana Giesego pt. *Hyperaspisticon* (ok. 1536 r.), w której autor broni teorii ruchu Ziemi Kopernika przed groźącymi jej zarzutami i potępieniem ze strony teologów i perypatetyków.
  - ◆ Biografii Kopernika, napisanej przez Joachima Retyka (przed 1542 r.).
- Nie rozpoznano dotąd precyzyjnie genezy i treści dokonań Kopernika. Temat ten wiąże się z bardzo rozległym i złożonym polem tematycznym: historią filozofii, matematyki, nauk ścisłych oraz teologii od czasów starożytnych do czasów Kopernika i problemem braku integracji badań różnych pól badawczych.

- Nie przebadano dotąd dokładnie zagadnienia istnienia zwolenników teorii Mikołaja Kopernika z wyjątkiem bardzo nielicznej grupy 10–12 osób.
  - ◆ Nie wiemy więc:
    - Ilu właściwie było zwolenników teorii Kopernika?
    - W jakich ośrodkach prowadzili oni swoją działalność?
- Ze względów materialnych i formalnych (metodycznych) wysoce wątpliwa jest medialnie nośna teza, jakoby odnaleziono grób Kopernika z 97% pewnością – do takiej pewności wiedzy jeszcze długa droga¹¹.
  - ◆ Smętną ciekawostką tych badań jest fakt, iż w wąskim zespole badaczy nie znalazł się żaden kopernikolog, a co więcej, członkowie tego zespołu mieli odwagę publicznie wyznawać w swych wywiadach, że nigdy wcześniej nie zajmowali się badaniami kopernikańskimi.
- Dla zachowania zwyczajowych standardów empirycznych warto by było, aby inne zespoły badaczy mogły powtórzyć procedurę rekonstrukcji twarzy rzekomej postaci Mikołaja Kopernika i wykonać wnikliwe porównanie otrzymanych rekonstrukcji z istniejącymi obrazami Kopernika¹².
  - ◆ Należy w tym kontekście jednoznacznie podkreślić, iż nie jest prawdą, jakoby istniały dotąd zachowane (a nawet w ogóle istniały) autoportrety Kopernika – co niekrytycznie przyjęto jako dogmat w dotychczasowych badaniach.

Perspektywy badań kopernikańskich i badań z zakresu historii nauki w Polsce: uwarunkowania finansowe

W obliczu narastania integracji Europy i innych części świata polscy historycy nauki, w tym polscy badacze myśli i życia Kopernika, powinni starać się aktywnie włączać się do powstającej aktualnie międzynarodowej przestrzeni badawczej¹³.

Należy mocno podkreślić, iż już teraz istnieją bardzo realne możliwości nawiązania współpracy międzynarodowej w badaniach kopernikańskich z niemieckimi i amerykańskimi uczonymi, podobnie jak włączenia się do organizowania międzynarodowego programu studiów doktoranckich (takie propozycje zostały nam złożone z zagranicy). Ale, by tak się stało, badania kopernikowskie i, szerzej, historia nauki muszą być w Polsce normalnie finansowane. Należy więc niezwłocznie reaktywować takie mechanizmy.

Ponadto, istnieje też pilna potrzeba tworzenia katedr historii nauki i historii nauk szczegółowych na polskich uczelniach wyższych. Nieistnienie bowiem tych placówek sprawia, iż pozbawiona stałego dopływu młodych wykształconych kadr badaczy historia nauki ciągle „raczkuje” w Polsce. Absolutnym minimum jest zaś powołanie studiów doktoranckich z zakresu historii nauki (i dyscyplin pokrewnych) w jedynym instytucie historii nauki w Polsce: IHN PAN.

PODSUMOWANIE ROZWAŻAŃ

Postać Mikołaja Kopernika przyciągała i nadal przyciąga w Polsce uwagę szerokiej publiczności. Jednak rzadko kiedy w długiej historii polskiej kopernikanistyki znajdowały się właściwe środki finansowe na prowadzenie wnikliwych badań kopernikowskich. Zdumieniem ogarnia postępujący obecnie upadek takich badań w Polsce, zatrącanie wiedzy o Koperniku jako kulturowego symbolu, z którego Polska jest słynna na całym świecie. Pod tym względem Mikołaj Kopernik ma niestety w Polsce „wielkiego pecha” (autorem tej tezy jest profesor Marian Biskup). Ale niestety w Polsce wielkiego „pecha” ma w wielkim stopniu cała dyscyplina nazywana historią nauki, w tym historia nauk ścisłych (mam na myśli brak katedr uniwersyteckich, brak mechanizmów finansowania itp.).

Czy zatem nastaną w przyszłości w Polsce dobre czasy dla badań kopernikańskich i w ogóle badań z zakresu historii nauki? Czy będą one normalnymi polami badawczymi z normalnymi mechanizmami finansowania? Zależy to wszystko od decyzji właściwych władz. Niestety bowiem jednym z paradoksów czasów III Rzeczypospolitej jest fakt, iż mając uznanych ekspertów (nawet na arenie międzynarodowej) w wspomnianych dziedzinach, nie ma dla takich ekspertów właściwych środków finansowych na realizację ich badań. Na argument wysuwany przez oponentów rozwijania historii nauki w Polsce, jakoby obiektywnie nie było pieniędzy na prowadzenie takich badań w naszym kraju, odpowiadam, iż w porównaniu do finansowania badań z zakresu astronomii, fizyki, biologii eksperymentalnej czy molekularnej chodzi wręcz o sumy o śmiesznej wartości! W kontekście tym rodzi się też następujące poważne pytanie. Co jest ważniejsze dla dobra naszej kultury narodowej: obfite finansowanie ogółu dziedzin badań, w których w wielu przypadkach Polacy mają obiektywnie małe znaczenie w skali europejskiej i światowej, czy też choćby skromne dofinansowanie takich badań, w których jesteście my uznaniymi międzynarodowymi ekspertami?

Przypisy

¹ Dzieło L. Birkenmajera, po stu latach po jego opublikowaniu, nadal jest dziełem wybitnym, wartym przekładu na język angielski. Zob. *Ludwik Antoni Birkenmajer w stulecie wydania dzieła pt. Mikołaj Kopernik*. Red. Michał K o k o s k i . Kraków 2002.

Należy podkreślić, iż dzieło L. Birkenmajera nie powstałoby bez wcześniejszych dokonań niemieckich, a szczególnie polskich kopernikologów. Np. warto zauważyć zależność samego tytułu i idei programowej tego dzieła od tytułu i idei programowej wcześniejszego dzieła ks. Polkowskiego *Kopernikijana czyli materiały do pism i życia Mikołaja Kopernika*. (Różni zaś te dzieła głębokość przeprowadzanych analiz).

² Więcej zob. Rita M a j k o w s k a : *Czy Komisja Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności może szukać swoich korzeni w działalności Akademii w latach 1873–1952?*, „Prace Komisji Historii Nauki PAU”, 2003, 5, s. 103–118.

³ Tamże.

⁴ Zob. Bronisław Ś r e d n i a w a , *Historia filozofii przyrody i fizyki w Uniwersytecie Jagiellońskim*, „Rozprawy z Dziejów Nauki i Techniki”, 2001 t. 12 s. 165.

⁵ Tamże.

⁶ Pozostaje nadal otwartym pytanie, czy znajdują się właściwe środki finansowe na wydanie tej publikacji.

⁷ Polska ma najniższe nakłady na naukę w Europie! – zob. np. „Apel Komitetu Ratowania Nauki Polskiej” <http://krnp.ipipan.waw.pl/index.php?podstrona=onas.htm> oraz Michał K o k o w s k i : *Rola polskiej historiografii nauki w procesie integracji naszego kraju z Unią Europejską – problemy i perspektywy*, „Nauka” 2002 nr 2, s. 147–161, tutaj s. 150–151 [Tekst referatu wygłoszonego na konferencji „Humanistyka Polska wobec integracji europejskiej”; Instytut Badań Literackich PAN, Polska Fundacja Upowszechniania Nauki, Fundacja „Akademia Humanistyczna”, Warszawa, 10–11 grudnia 2001].

⁸ Pierwsze bardzo nieśmiałe kroki na tym polu czyni się w Toruniu, w którym niedawno powstała Pracownia Historii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (Instytut Historii i Archiwistyki UMK; tylko 1 etat; nacisk na historię tegoż uniwersytetu i historię edukacji). Przypominam w tym kontekście, iż historia nauki jest o wiele bogatszą i ciekawszą dyscypliną.

⁹ Nie znaczy to bynajmniej, iż cenne (a nawet bardzo cenne) wyniki nt. myśli Kopernika (jej genezy, treści oraz recepcji) były i są zarezerwowane wyłącznie tylko dla reprezentantów tych krajów.

¹⁰ Zatem wydanie to pomyślane jest jako swego rodzaju połączenie idei polskiego wydania *Dzieł wszystkich Kopernika i Kopernikjanów* ks. Polkowskiego.

¹¹ Zob. *Aktualne poszukiwania grobu Kopernika: wątpliwości, problemy i perspektywy* (http://www.cyfronet.pl/~n1kokows/poszukiwania_pl.html) oraz *Poszukiwania grobu Kopernika. Refleksje advocati diaboli*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 1/2007 nr 1 s. 121–151; wersja internetowa: *Poszukiwania grobu Kopernika. Refleksje advocati diaboli* cz. I: http://www.cyfronet.pl/~n1kokows/poszukiwania_1.pdf, cz. II: http://www.cyfronet.pl/~n1kokows/poszukiwania_2.pdf.

¹² Tamże.

¹³ Po co zaś w ogóle to czynić? Jednym z kluczowych na tym polu zadań polega na rozpowszechnianiu na arenie międzynarodowej dokonań polskiej nauki, w tym dokonań na polu kopernikanistyki, poprzez np. dokonywanie przekładów wybranych dzieł i zbiorów wybranych artykułów na język angielski. Należy przypomnieć tu trywialną myśl, iż żaden inny kraj nie ma interesu w promowaniu polskiej nauki na arenie międzynarodowej! Zob. nt. Michał K o k o w s k i : *Rola polskiej historiografii nauki*.